

La Segunda Guerra mundiala

Ina resumaziun per noss temp

DA GUIIU SOBIELA-CAANITZ

■ **Avant trais onns han ins fatg endament l'Emprima Guerra mundiala. Ins ha publictà pliras survistas dal conflict e cunzunt da sia entschatta. Prest vegn ins a leger ovras istoricas davart la fin dals cumbats (1918) e cunzunt ils patgs u «dictats» da 1919 e 1920. Per commemorar uschia la Segunda Guerra mundiala ston ins lura spetgar fin 2039.** Insaquantas lecturas ed insaquantas lecturs sa regordan anc adina da lez conflict. Talas regurdientschas dattan mustgas da far puspè endament quels onns ch'ils pli giuvens enconuschan mo sco part d'in passà pli u main proxim u lontan. Ma gist lezs sis onns (1939–1945) gidan a chapir noss problems da 2017, cur che nus temain per il futur malsegir da noss continent. I suonda ina curta survista da lez passà, basada sin l'ovra monumentalada (1) da Norman Davies (*1939), veteran da la perscrutaziun istorica en ils davos onns dal tschientaner passà. Davies è in Brit e punctuescha sia derivanza da Wales/Cymru, per exempel en il volum surmenziunà, p. 222, cun ils trais plets: «Cymru am byth!» El ha instrui e perscrutà a la «School of Slavonic and East European studies, University of London» (prefaziun, p. ix) e deditgescha singuls chapitels a l'Abhasia, l'Estonia, la Lettonia, Lituania, Moldova euv.

Il patg tranter Hitler e Stalin

Davies punctuescha che la Segunda Guerra mundiala haja vairamain entschavì 1931 en Asia, cun la penetraziun da l'armada giapunaica en China. En Europa ha la guerra entschavì pir il mars 1939, cun la partiziun da la Tschecoslovachia e l'occupaziun tudestga da Memel (oz Klaipeda en Lituania). Ma l'act giuridic internaziunal che ha mess ad ir ils cumbats è vegnì firmà a Moscau ils 23 d'avust 1939 dals ministers da l'exteriur Vjatscheslav Molotov (1890–1986) e Joachim von Ribbentrop (1893–1946). Lez document aveva num: «Patg da nun-agressiun». Sia agiunta secreta «repartiva l'Europa da l'ost en sferas d'influenza (...). Mintga signatari era liber d'attatgar ils pajais limitrofs senza vegnir impedi dal cunsignatari. Quai hani propi fatg omadus (...). En virtid dal patg han la Germania e l'URSS pudì destruir la Pologna e restabilir in cunfin cuminaivel sco [tranter Prussia e Russia] durant l'entir 19avel tschientaner» (pp. 997–998). Ils 28 da settember 1939 han ils dus victurs fixà lez cunfin. «Lur ha la Germania zavrà var 15 000 intellectuals, uffiziers, politichers e spirituals polacs per als mazzar u empraschunar en champs da concentraziun (...). L'URSS ha sajettà var 26 000 praschuniers da guerra polacs, cunzunt uffiziers da reserva, (...) funcziunaris, politichers e spirituals» (pp. 1002–1003). L'avrigl 1940 ha la Germania attatgà ed occupà Danemarc e Norvegia, lura, il matg e zercladur, la Belgia, il Luxemburg, ils Pajais Bass ed ina gronda part da la Frantscha enfin a las Pireneas. Questa aveva adumbatten

declerà la guerra a la Germania per solidaritad cun la Pologna, sco la Gronda Bretagna e sias «dominions» (Australia, Canada, Nova Zelanda ed Uniun sudafricana). L'URSS da sia vart ha attatgà ed annectà ils trais pajais baltics e parts da la Rumenia. «Ils 30 da november 1939 ha la tramesa sia Armada cotschna en Finlanda (...). Durant tschintg mais han truppas finlandaisas bain motivadas tegnì enavos l'agressur sovietic (...). La Finlanda è lura restada independenta e neutrala, ma ha stuì renunziar ad in vast toc da ses intschess orientals» (p. 1003). Davies deditgescha sia p. 1011 ad ina part, numnada oz Moldova (30 373 km²), da l'intschess rumen annectà 1940 da l'URSS: «Ins ha sfurzà si l'alfabet cirillic a sia lingua rumena; uffants scolarisads en l'URSS na pudevan pli leger ovras publichtadas avant la guerra. Ins ha scumandà mintga contact cun la mesadad vest da la Moldova istorica [cun la chapitala Iasi].»

Invasiun e genocid

La primavaira 1941 dumagnava «Führer» Adolf Hitler (1889–1945) in vast intschess che tanscheva enfin al Cap Nord, a las Pireneas bascas ed al flum polac San. Davies: «Ins na stueva betg esser expert per chapir che sia maschina da guerra pudeva ir mo encunter l'ost. L'anteriori appuntà e sia clicca d'aventuriers pudevan strusch targlinar: I bramavan ina chavaltgada vers la gloria u vers la 'Götterdämmerung'» (pp. 1012–1013). Hitler è i pressapauc la via da Napoleun (1769–1821) il 1812, e quai enfin al curs inferior da la Volga e lura enavos enfin en in tschaler da Berlin. En quels quatter onns «han ils nazis mess ad ir lur acciun la pli vasta e sistematica da genocid razzistic (...) ch'ins ha numnà pli tard 'holocaust' (...). Il schaner 1942 èn uffiziers SS (...) sa rimnads per in di en ina villa sper il Wannsee (Berlin) per coordinar ed organisar. I han decidì d'accelerar ils experiments cun il gas Zyklon B, da crear plis camps da la mort (...) en la Pologna occupada (...), da consultar las meglras firmas tudestgas areguard crematoris, da fixar ils uraris ed il material rudlant per las viafiers internaziunalas (...). Il genocid è sa splegà durant trais onns (...). 1942–1943 èn ins sa concentrà (...) sin ils trais milliuns gidieus da la Pologna occupada, lura sin quels dal Balcan, dals Pajais Bass, Frantscha ed Ungaria» (pp. 1016 e 1018).

L'armada sovietica

Cun l'agressiun tudestga ils 22 da zercladur 1941 è l'URSS vegnida in'alliada da la Gronda Britannia e da sias «dominions». Ils 11 da december 1941 ha Hitler declerà la guerra als USA. La capitulaziun da l'armada tudestga a Stalingrad (oz Volgograd) ils 2 da favrer 1943 ha muntà ina vieuta decisiva. «Ma il sistem sovietic cuntrascheva a mintga princip da las democrazias anglosaxonas (...). L'Armada cotschna liberava dals nazis odiads, ma manava submissiun al sistem da Stalin. Ella muntava sblundregiad, violaziuns, violenzas criminalas e terror uffiziala»

(pp. 1028 e 1038). L'emprim d'avust 1944 è la citad da Varsovia sa revoltada cunter ils occupants tudestgs. L'armada sovietica steva da l'autra vart dal flum, ma ha refusà da gidar ils Polacs. «Stalin na renconuscheva betg forzas independentas; el na leva betg laschar che la Pologna sa libereschia sezza (...). En il foburg da Mokotów han truppas tudestgas mazzacrà 40 000 civilists, entant che schuldads sovietics giudevan il sulegl da l'autra vart dal flum (...). Ils insurgents han capitulà suenter 63 dis» (p. 1041).

Tge sort d'Europa?

La «Götterdämmerung» ha cuntanschì Hitler en in tschaler da refugi a Berlin sut la via Unter den Linden, entant che l'armada sovietica conquistava la citad. Là ha il «Führer» fatg suicid ils 30 d'avrigl 1945. Ses successur è sa surdà als schefcumandants dals trais alliads: Gen. Eisenhower (1890–1969), gen. Montgomery (1887–1976) e marschal Schucov (1896–1974). Ins ha fixà il termin da la capitulaziun per ils 8 da matg a mesanotg (GMT), pia ils 9 da matg a las 05.00 (temp da Moscau). «Ma ils alliads cumbattevan anc adina en il Pacific. En Europa hai dà intschess da resistenza locala enfin ils onns tschinquanta (...). Ils 17 da zercladur 1945 èn ils Trais Gronds sa rimnads a Potsdam [Brandenburg] per la davosa giada (...). I han decidì da restaurar l'Austria independenta, da restituir l'Alsazia-Lorena a la Frantscha (...) da dar a la Pologna il cunfin [vest] da l'Oder e da la [Görlitzer] Neiße, senza resguardar sche quai plaschia als Polacs u betg, e da stgatschar tut ils Tudestgs che vivevan ad ost da lez cunfin» (p. 104). Ils victurs han pia attribuì 1945 facticamain a la Pologna intschess tudestgs da 102 536 km²; pir 1990 ha la Germania reunifitgada, cun il «Zwei-plus-Vier-Vertrag», francà l'uscheditga «Oder-Neiße-Linie» sco ses cunfin cun la Pologna. Quai confermava era l'annexiun sovietica da la region da Königsberg (oz Caliningrad, 13 202 km²). Il politolog genevrin Aldo Dami (1898–1977) punctuescha: «Tut quai è stà per bler la midada territoriala la pli impurtanta en Europa suenter la Segunda Guerra mundiala» (2). Il 1991 è svanida l'URSS, il stadi pli vast dal mund (22,4 milliuns km² cun las surfatschas d'aua). Davies: «L'URSS n'era betg ina cultura che saja stada gronda. Ella era nundetg marscha, perfida (...) e destructiva, ed ha manà mort e misergia a blers umans (...). La Communitad europeica da la vart dal vest ed ils stadis successurs da la vart da l'ost ston redefinir lur identitads, cunfins e loialitads (...). Insanua tranter las profunditads da la Russia ed il cor da l'Europa ston ins fixar ina separaziun nova, speranza lung in cunfin da pasch (...). L'Europa va vinavant [Europe rides on]» (pp. 1135–1136).

1. Norman Davies, *Europe. A history. Segunda ediziun curregida*. Londra (Pimlico, ISBN 0-7126-6633-8) 1997.

2. Aldo Dami, *Les frontières européennes de 1900 à 1976*. Geneva (Médecine et Hygiène) 1976, p. 236.